

Retorn al món rural?

Quan el món rural torna a prendre valor enfront de la ciutat

Unes quantes pinzellades, punts de vista i advertiments sobre la revaloració del món rural: aquesta tendència ha arribat per quedar-se?

Montserrat Serra - 10.10.2020

Ho apuntava José Antonio Donaire, vice-rector de la Universitat de Girona i investigador de l'Institut de Recerca en Turisme, en un interessant debat que van organitzar La Conca 5.1 i el Museu de la vida rural de l'Espluga de Francolí, sobre repensar el model turístic. Deia Donaire: 'Hi ha dos processos que s'han esdevingut durant la covid-19 i que potser tindran efectes a curt i a llarg termini –no tinc clar encara si significaran cap canvi estructural o només seran accidentals, només suposaran una modificació i d'aquí a uns quants anys tornarem al punt de partida. El primer és el qüestionament de la mobilitat [...]. I el segon, el paradigma de la metròpoli. La ciutat és un espai meravellós. Però actualment, per primera vegada a la història de la humanitat, hi ha més persones vivint en un espai urbà que no pas en un espai rural. I aquesta tendència creixent era la que ens trobàvem. Abans de la pandèmia anàvem cap a les megalòpolis que transcendien els estats-nació, ciutats que en si mateixes eren creadores d'idees, revolucions, contra-revolucions... i deixaven tot allò que no era la gran ciutat completament desdibuixat.'

Continua Donaire: 'Però durant la covid-19 hem assistit a la ruralització de les ciutats. Hem començat a sentir coses com ara que cal que hi hagi insectes a les ciutats, deixem que les bardisses floreixin, anem cap a la ciutat dels quinze minuts [on tots els serveis estiguin a l'abast en quinze minuts, recuperant la idea de barri]. Com que és una situació nova que va contra la tendència que imperava, hem de ser molt cauts a l'hora de pensar que aquesta nova situació tindrà efectes a llarg termini. Però penso que tant el qüestionament de la mobilitat com la ruralització de les ciutats poden tenir efectes a llarg termini.'

La ruralització de les ciutats comporta també una revaloració de l'àmbit rural? Toni Massanés, director de la Fundació Alícia, constata aquest nou fenomen a l'entrevista que li fèiem fa uns dies a VilaWeb: 'Fa un parell d'anys, un responsable de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO) va venir a fer un curs a Mercabarna sobre sostenibilitat i alimentació, i recordo que ens va dir que una de les coses que havíem de fer davant la concentració i expansió de les grans metròpolis i el consegüent despoblament rural era frenar-les. Perquè per tenir menjar hem de tenir gent que visqui en pobles i ciutats mitjanes. I recordo que li vaig preguntar com ho havíem de fer, si el món rural estava tan desprestigiats i les ciutats cada vegada estaven més orgulloses de si mateixes? Entén-me, jo tot i ser de Berga i treballar a Sant Fruitós de Bages, també sóc de Barcelona. És la meua ciutat. Però això no impedeix que el món rural també tingui prestigi. Però, caram, després del confinament per la covid-19 molta gent – encara que proporcionalment és poca – s'ha empadronat fora de Barcelona i alguns pobles han tingut problemes a les escoles perquè hi

han anat molts nens nous. S'ha produït un efecte. És curiós. Aquesta crisi sí que diria que ha provocat un canvi en la percepció del món rural. El que hem de fer és aprofitar aquesta oportunitat per tenir una visió més general.'

Continua Massanés: 'Jo proposo que la motivació no sigui fugir de la ciutat, sinó que ens hi integrem d'una manera harmònica. Posem-nos de cara al país, al territori. Aquesta idea que podem ser més sistèmics, vivint en diferents llocs i fent diferents coses, no només d'alimentació, perquè el retorn a les zones rurals s'ha de fer des de la modernitat, des de l'accés a la cultura, amb condicions tecnològiques, connexions digitals, que hi hagi molt de valor afegit. I després, l'àmbit rural també s'ha de gestionar bé.'

El Penyagolosa (el Maestrat).

Però hi ha qui veu amb més pessimisme aquesta percepció canviant entre ruralitat i urbs. És el cas de Martí Domínguez, biòleg, periodista, escriptor i director de la revista *Mètode*, de divulgació científica: 'La covid-19 ha mostrat el valor de viure a l'aire lliure i ha rellançat la venda de xalets a les urbanitzacions de la rodalia de les grans urbs. Això no és una bona notícia, perquè aquestes urbanitzacions existeixen sovint d'esquena als municipis, no s'hi integren, i els propietaris fan un ús constant del cotxe –almenys dos per família. És un model insostenible. També és cert que ha animat alguns urbanites a instal·lar-se als pobles d'interior, encara que no estic massa segur de l'abast d'això. A l'interior de Castelló, per exemple, el teletreball resulta ben difícil per la debilitat del senyal d'internet, cosa que fa quasi impossible instal·lar-se a un mas i treballar còmodament des d'allí. Perquè siga possible caldria salvar aquest gran inconvenient, a més de superar-ne d'altres que són del tot conjunturals, com ara l'escolarització. Resulta molt difícil mantenir els mestres d'escola amb una població envellida i sense nens, i tot això fa morir els municipis rurals. Per altra banda, el confinament també pot afectar una localitat rural, com ha passat aquest estiu a Vistabella del Maestrat, on hi hagueren nou casos positius, i va produir la fugida de tots els estiuejants. De colp i volta es va transformar en un poble fantasma. Per tot açò sóc molt escèptic i pense que pot haver-hi una dispersió al voltant de les grans urbs, però sense arribar a solucionar el gran problema de fons: la despoblació de la muntanya valenciana.'

Mireia Vilamala, responsable del Banc de terres del Priorat, des d'un petit poble d'aquesta comarca constata: 'No puc saber què es respira a les ciutats, perquè de fet no les he trepitjat des de l'inici de la pandèmia. Sí que, als pobles, notem la necessitat de la població urbana de sortir de l'asfalt i venir a respirar a muntanya i a tocar verd. Amb la finalització de l'estat d'alarma, hem viscut una autèntica onada constant de visitants i hem gaudit d'un poble viu, amb totes les cases del poble ocupades. Els estiuejants han omplert les segones residències, no només per passar les seves vacances, sinó que els que han pogut s'han quedat a teletreballar, malgrat les dificultats de connectivitat que tenim.'

'Ara la gent ha retornat a les seves residències habituals, però cada cap de setmana notem el fenomen de l'escapisme, les ganes de viure i trobar-se amb la natura. Això és molt positiu per als negocis del poble, però no negaré que ho visc amb una mica de basarda, per la pandèmia i perquè costa de trobar el silenci. És difícil de trobar racons de paisatge idíl·lics, sense centenars de persones que malauradament sovint trenquen la màgia del lloc, sentint-se'n amos més que convidats. Com ha passat a l'estiu als tolls del riu o als camins del Montsant, i em suposo que passarà als boscos quan avanci la tardor. I en aquest cas, parlo de visitants en general, sense fer distinció de la procedència –món urbà i món rural–, la manca de sensibilitat és un repte compartit, en què hauríem de començar a pensar.'

Des del Fòrum Nova Ruralitat fa temps que treballen sobre la revaloració del món rural. Hem preguntat a un dels seus impulsors, Jordi Marín, com valora aquesta tendència, si la contempla com a tal i si creu que quedarà. Ha explicat: 'La sensació que tenim a la ruralia de ser ciutadans de segona ve de lluny i amb tot el que es troba vinculat a la covid-19 no ha estat diferent. Per exemple, a l'hora de definir les mesures de confinament mai es va tenir en compte la realitat rural, i les mesures sempre han estat preses des d'una òptica urbana. Algunes d'aquestes mesures ratllaven el ridícul, però clar, des d'on es prenen les decisions ni tan sols es contempla que existeix aquesta realitat diferenciada.'

Continua Marín: 'És cert que hi ha hagut una revaloració de l'estil de vida dels pobles, més pausat però no per això menys actual. Viure de forma més pausada no vol dir viure desconnectat de l'actualitat o de forma aïllada. Vivim amb una escala de valors diferent, ni millor ni pitjor, diferent. La covid-19 ens ha posat davant el mirall a tota la societat, i alguns sectors d'aquesta s'han agradat més que

d'altres. L'aturada ens ha deixat temps per a la reflexió, sobretot en l'àmbit urbà, i això ha dut a replantejar-nos molt les coses i a redefinir la nostra escala de valors i prioritats. Fruit d'això hi ha hagut una allau de gent als pobles aquest estiu, també condicionada, no ens enganyem, al fet que la impossibilitat de fer vacances en unes altres destinacions hagi impulsat aquest increment de població estival als pobles. Amb tot, el comentari general de la gent que venia de les ciutats era: 'Ací estar confinat és molt diferent, açò és vida'.

'Hi ha un canvi de perspectiva? Crec que una mica sí. Molta gent se n'ha adonat per primera vegada que viure al poble és una opció real i plausible. Una opció que no és cap utopia ni cap bogeria. Alguns fins i tot han decidit de fer el pas i no n'han marxat, s'han condicionat la casa del poble i s'hi han quedat. Són molts els pobles que han vist com apareixien matrícules a l'escola de famílies que tradicionalment només hi passaven l'estiu. Ara s'hi han establert. Suposarà això un canvi de tendència? Crec que és aviat per a saber-ho, cal que passi almenys un any –un cicle– per veure com evoluciona i si es consoliden aquestes famílies als pobles. Amb tot, cal dir que una situació com aquesta no té precedents, per tant és una oportunitat per a revalorar els pobles i dignificar la ruralitat. Dignificar-la en el sentit de desvincular-la definitivament d'aquells clixés rancis que l'associaven a endarreriment, conservadorisme i baix nivell cultural. La nova ruralitat és justament tot el contrari i sembla que ha calgut una pandèmia perquè a les ciutats s'adonen que és així.'

Agricultura al Baix Maresme, a tocar de Barcelona.

Des de la pagesia d'una zona periurbana, a tocar de Barcelona, les preguntes són moltes i els riscos també. Ens ho explica Cristina Armengol, historiadora i pagesa de Teià (el Maresme): 'La primera sensació és de felicitat. Eufòria, fins i tot. Resulta que ara tanta gent se'n vol anar a allò tan genèric de 'el camp'. Una dicotomia, aquesta del camp i la ciutat, que hauríem d'haver superat fa dècennys, però que encara arrosseguem sense matisos i que ens retorna una visió pobra del territori, en blanc i negre, desfasada. Bé, posem que estem d'acord que els grisos existeixen. Que un estol de ciutadans decideix que es vol acollir a aquest matis i marxar, convençut que la 'natura' els ha de salvar, potser ens donarà un cop de mà. Fugim, fugim on hi hagi verd mentre hi siguem a temps! Ara, no són pas tots. Hi ha els qui volen un jardí. I és ben lícit, no em mal interpreteu. Més natura domesticada; com un gos o un gat, no pas com una feristela. Volen un jardí i no el bosc. La gespa artificial ja els està bé. Una cosa endreçada, una mica d'aire. Suficient.'

Continua Armengol: 'Durant els mesos de confinament, les herbes van recuperar les voreres, els escocells. La natura va treure el cap. Recordo una senyora a la televisió, indignada, dient que allò no era pas 'el camp' i que fessin el favor de posar-hi ordre. On ens aboca, tot plegat? Aquest segon grup, els que es conformen amb una mica de maquillatge, no aniran pas més enllà de la Catalunya Central. I si el primer grup ens podia retornar l'equilibri, el segon farà que se'n vagi en orris, en sotmetre les zones periurbanes, ja devastades en molts casos, a una pressió encara més ferotge.'

'El que vull dir és que passada la primera alegria, la que ens havia de permetre de recuperar pobles i ciutats en franca decadència, em demano què en sabrem fer de tot plegat a mitjà termini. L'èxode és això: una fugida. Replantejarem les ciutats, les viles grans? Els habitatges segurament, ens hi va la salut mental. Però i els espais públics, els tan necessaris corredors entre municipis, els horts urbans, les zones agrícoles? Cuidarem els nostres camps, o els sotmetrem de nou a una pressió insuportable que abocarà la petita pagesia a la desaparició? Cuidarem i gestionarem els boscos, o seran de nou només una via d'escapament per esbargir-se el cap de setmana?'

I conclou: 'És evident que caldrà avaluar aquests moviments poblacionals que inevitablement es donaran a mitjà o fins i tot llarg termini. Però la marxa, la fugida, ha estat en aquest cas dictada per la por. I una decisió presa des de l'amenaça, i no pas des de la reflexió o el convenciment, no ens mena necessàriament a bon port. Si volem beneficis reals, cal que aportem vivències tangibles allà on anem, que hi teixim quelcom de durador i respectuós. És el mínim que podem fer si pretenem que la natura ens salvi. És la diferència, ve-t'ho aquí, entre viure al territori i viure el territori.'

Toni Massanés: 'Barcelona ha d'entendre que formem part del mateix sistema, tant si som a la ciutat com a 150 quilòmetres de distància'

Entrevista al director de la Fundació Alícia (Alimentació i Ciència)

Montserrat Serra - 26.09.2020

El director de la Fundació Alícia, Toni Massanés.

Amb la irrupció abrupta de la covid-19 i el confinament forçat, un dels pocs sectors estructurals que no es va aturar va ser el de l'alimentació. Per contra, la restauració, que també s'hi vincula, va quedar molt afectada i encara avui no remunta. La crisi generada per la pandèmia ha fet aflorar temes importants, molts d'ells lligats a l'alimentació: uns que ja hi eren com són la crisi climàtica, la sobirania alimentària, l'acceleració del món virtual i alguns que són veritablement nous, com ara la valorització de l'àmbit rural. És des d'aquest enfocament que hem parlat amb Toni Massanés, director de la Fundació Alícia (Alimentació i ciència).

Amb el confinament, la Fundació Alícia no va aturar l'activitat, tot i que va tancar la seu, que es troba a Mont Sant Benet, a Sant Fruitós de Bages. L'equip d'Alícia va començar a analitzar què passava i com podria donar suport a la gent i a les petites empreses alimentàries. Per altra banda, van posar en pràctica una eina plena de pensament, valors i innovació: l'Índex Alícia. L'objectiu de la fundació és treballar per a millorar la salut alimentària de les persones, que vol dir menjar més sa, més sostenible i més bo. I per això en el context actual, la seva experiència pren encara un valor més gran. Massanés ens parla d'entendre el país com un sistema equilibrat i harmònic, des d'una mirada completa i complexa.

—**Com ha reaccionat i com afronta la Fundació Alícia aquest temps de pandèmia, restriccions i confinament?**

—Quan va arribar el confinament, no vam tancar la fundació. No vam fer cap ERTA i vam continuar treballant des de casa. I tan aviat com vam poder, vam tornar a la seu, a Sant Fruitós de Bages, perquè allà tenim el laboratori. Vam fer dos equips i vam dissenyar un protocol de seguretat. D'entrada ens va interessar mirar què podíem fer des del punt de vista de l'alimentació. Perquè des de la Fundació Alícia el que fem és intentar que la gent mengi millor. Vam començar a donar informació i consells amb rigor a través d'internet. Per exemple, la gent gran podia tenir déficit de vitamina D, parlàvem de com evitar d'engreixar-nos i com ser més sostenibles cuinant a casa. També per a la gent afectada de la covid-19, que havia perdut l'olfacte i el gust, els explicàvem què podien fer per continuar menjant bé. També vam detectar de seguida que es trencarien cadenes de petits productors que treballaven per als restaurants i vam treballar perquè aquestes produccions poguessin arribar al consumidor. Vam parlar amb l'administració i vam transmetre-ho per les xarxes. De seguida van sortir iniciatives i vam acompanyar les que vam poder. Hi havia la por que tanquessin les fronteres, que al final no va ser. L'alimentació es va convertir en un sector imprescindible i va ser dels pocs que no es va aturar. Però sí que es va prendre més consciència sobre la importància de la sobirania alimentària.

— El sector de l'alimentació va ser dels pocs que no van patir l'aturada, però en canvi el sector de la restauració és dels més afectats per la crisi econòmica derivada de la pandèmia. I encara avui pateix una gran fragilitat: aquesta setmana s'anunciava que la ciutat de Marsella tancarà bars i restaurants a partir de la setmana vinent i un altre cas emblemàtic, que el Celler de Can Roca ha tancat el restaurant per casos de covid. I no és l'únic.

—Des d'Àlicia vam explorar si hi havia sistemes per a minimitzar aquesta situació. Els restaurants han patit molt, per diverses raons. Han patit pel tancament, per la por que té la gent, per l'efecte de la cabana..., i han patit també perquè són indústries culturals. A Barcelona i zones turístiques hi havia una gran oferta de qualitat i alta restauració sustentada pel turisme. Aquests establiments han rebut fort. I també han rebut els petits restaurants, els establiments de proximitat, dels quals se n'ha parlat poc. Molts establiments petits, econòmics i populars, que són imprescindibles, han quedat molt afectats perquè vivien del menú d'empresa. Amb el teletreball la gent ha deixat de menjar fora de casa. I per altra banda, com que a Àlicia ens ocupem de la salut, però també ens interessa la innovació, hem treballat perquè les PIME del sector de l'alimentació puguin ser competitives davant l'aculturació alimentària que vindrà. Les tendències sempre ens vénen de fora. I les grans empreses també ens han vingut a buscar per enfortir el tema de la salut, desenvolupar aliments més sans i segurs, l'estratègia per a ajudar que els nostres conciutadans estiguin més ben alimentats, més sans, més protegits, més feliços, més autònoms i puguin gestionar millor la seva vida diària.

—La pandèmia ha fet més visible la importància del producte de proximitat, el producte ecològic i de temporada, i això associat a la salut, a la necessitat d'una bona alimentació. Creieu que la gent n'ha pres més consciència?

—Sí, la gent ha pres més consciència d'això. Ho sabem perquè s'han fet moltes enquestes que ho confirmen. Ara, com a consumidors ens oblidem molt de pressa de les coses i haurem de veure quant dura aquesta consciència. La gent ha comprat més a les botigues de proximitat i també ha augmentat la consciència que les necessitem.

—Creieu que aquesta tendència es consolidarà o s'anirà diluint?

—Jo sóc pessimista per defecte. Quan veiem els nostres comportaments socials sabent quines repercussions tenen tots els nostres actes socials i com abaixem la guàrdia continuament en un tema que és de salut, com podem pensar que afrontarem els altres problemes, que potser són menys directes, com l'amenaça climàtica i l'esgotament dels recursos naturals?

—Però hi ha indicadors que fan pensar que els productes de proximitat, de temporada i ecològics es va consolidant. Potser caldria impulsar noves polítiques agràries. Per exemple, Mercabarna és a punt d'inaugurar el Biomarket, el primer mercat majorista a l'estat espanyol i el segon d'Europa especialitzat en aliments ecològics, principalment fruites i verdures.

—Abans de la covid-19, Barcelona es va comprometre a ser la capital de l'alimentació sostenible en un any. I això és l'any vinent. És en aquesta línia, que treballem. En primer lloc, la ciència ens ha de dir què és millor per a nosaltres i després s'hi han de sumar les accions polítiques i socials. Tot i que penso que les persones som molt inconscients, també et diré que a Europa, per sort, es treballa amb l'estratègia d'entendre que de la covid-19 n'hem de sortir més sostenibles, més verds, més sans, més bons. I es volen invertir grans quantitats de diners en afavorir polítiques de recerca i innovació. Les crisis, si no s'hi fa res, acostumen a provocar que els pobres siguin més pobres i n'hi hagi més i que els més rics ho siguin encara més. I jo vull creure que Europa vol sortir de la crisi d'una manera positiva. Pel que fa a Catalunya, el Departament d'Agricultura treballa en un pla estratègic de l'alimentació 2020-2025, on hi som tota la gent que tenim alguna cosa a dir-hi.

—La pandèmia també ha posat sobre la taula dos temes que no es poden ajornar més: la crisi climàtica i la mobilitat. La globalització del mercat alimentari es posa qüestió, encara que les fronteres no s'hagin tancat?

—Hi ha estudis que demostren que els efectes del carboni no són excessius si els aliments de l'altre cantó de món es transporten en vaixell. Són els que defensen que si la logística està ben feta, el cost de la petjada no és significatiu, que hi ha factors, com ara la quantitat de proteïna que mengem, que sí afecten. És un tema complex. Perquè també és cert que no podem mirar només la petjada del carboni. També hi ha la sobirania alimentària, la seguretat alimentària, tenir cura del paisatge, la biodiversitat... Tenir ovelles Xisqueta al Pallars és una forma de vida adequada en un territori, manté els camins ramaders, les cabanes, la cultura i un llenguatge al voltant d'aquest animal, i això fa que l'ovella tingui tot el sentit. I sí que hem de reduir el consum de carn, però potser quan mengem carn, l'hem de menjar extensiva de Xisqueta del Pallars i no d'una producció intensiva de l'altra banda del món. Tot això és el que hem de considerar. Per tant, el problema és global, però les solucions necessàriament seran locals, diferents i complementàries. I un dels exemples que els problemes són globals però que les solucions han de ser locals el tenim en el fet, per exemple, que a Catalunya no tenim un problema de desforestació, com pateix l'Amazònia, sinó tot el contrari, tenim el problema de la reforestació.

—Marc Castellnou, cap del Grup de Recolzament d'Actuacions Forestals (GRAF), va explicar molt bé els problemes de la reforestació: els incendis de sisena generació, la necessitat d'una agricultura de petita escala i diversitat i d'una ramaderia extensiva.

—Clar, la pastura, les rompudes que eviten un bosc en continu. Feia mil anys que no teníem tant de bosc! Clar que és important el bosc, però hem de tenir més pagesos, gent que planti, perquè el nostre problema és que perdem pagesos i rompudes i pastors. És un exemple només. Si entens una mica el problema, la solució no és mai un indicatiu quantitatiu. També hi ha de ser, però no només aquest. La solució ha de lligar amb biodiversitat local, amb cultura, agricultura, cuina,

que forma part de la resposta alimentària que ens permetrà de ser sostenibles. I això no vol dir tancar-nos. Tenim solucions per al futur de l'alimentació al món que només les tenim nosaltres: la nostra saviesa, el nostre coneixement i la biodiversitat conreada o ramadera que hi està associada. I són solucions i possibles respostes a problemes que poden aparèixer en algun altre lloc. Per tant, hem d'estar connectats, no hem de ser autàrquics, però necessitem totes les solucions locals.

Toni Massanés.

—**De fet, torna a prendre importància l'àmbit rural davant la primacia de la ciutat. Com ho veieu, com ho enfoqueu?**

—Fa un parell d'anys, un responsable de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO) va venir a fer un curs a Mercabarna sobre sostenibilitat i alimentació, i recordo que ens va dir que una de les coses que havíem de fer davant la concentració i expansió de les grans metròpolis i el consegüent despoblament era frenar-les. Perquè per tenir menjar hem de tenir gent que visqui en pobles i ciutats mitjanes. I recordo que li vaig preguntar com ho havíem de fer, quan el món rural estava tan desprestigiat i les ciutats cada vegada estaven més orgulloses de si mateixes? Entén-me, jo tot i ser de Berga i treballar a Sant Fruitós de Bages també sóc de Barcelona. És la meua ciutat. Però això no impedeix que el món rural tingui també prestigi. Però, caram, després del confinament per la covid-19 molta gent —encara que proporcionalment és poca— s'ha empadronat fora de Barcelona i alguns pobles han tingut problemes a les escoles perquè hi han anat molts nens nous. S'ha produït un efecte. És curiós. Aquesta crisi sí que diria que ha provocat un canvi en la percepció del món rural. El que hem de fer és aprofitar aquesta oportunitat per tenir una visió més general. Perquè de vegades jo tinc molt clar que sóc de Barcelona, però Barcelona no té tan clar que jo sigui de Barcelona —em refereixo a la Fundació Alícia.

—**L'acceleració del món virtual ajudarà a repoblar les zones rurals, també el teletreball i la possibilitat de no perdre la interdisciplinarietat que ofereix la ciutat?**

—Això és claríssim. Però jo sóc partidari d'una relació mixta. Per un cantó, si parlem d'alimentació, hem d'aprendre que una ciutat necessita un entorn alimentari, la *City Food Region* que diu la FAO —que podria ser Catalunya. Hem d'entendre que formem part d'un sistema. I és això que penso que abans no s'havia fet. També pel que fa a la mobilitat. Per un altre cantó, és clar que necessitem relacionar-nos presencialment, però fem-ho quan tingui sentit. Això és sostenible i juga a favor de la qualitat de vida de les persones.

—**L'acceleració virtual sí que quedarà.**

—I la Barcelona que hem d'ajudar a fer ha de tenir una connexió molt més comprensiva i coneixedora, que entengui que formem part del mateix sistema, tant si som a Barcelona com a 150 quilòmetres de distància.

—**Us aventuràrieu a dir que ens trobem davant d'una nova onada de neorurals o per al fenomen actual hem de cercar un altre nom?**

—No hi he pensat, en això. Però vaja, jo proposo que la motivació no sigui fugir de la ciutat, sinó que ens hi integrem d'una manera harmònica. Posem-nos de cara al país, al territori. Aquesta idea que podem ser més sistèmics, vivint en diferents llocs i fent diferents coses, no només d'alimentació, perquè el retorn a les zones rurals s'ha de fer des de la modernitat, des de l'accés a la cultura, amb condicions tecnològiques, connexions digitals, que hi hagi molt de valor afegit. Però, és clar, hi haurà equipaments com el Teatre Nacional de Catalunya o el Museu Nacional d'Art de Catalunya, que seran a la ciutat i no deixarem pas de visitar-los. I després, l'àmbit rural també s'ha de gestionar bé. Tothom sap que tenim massa municipis i que no pot ser que tots els pobles tinguin una piscina municipal. Hem de ser més mancomunats. Amb un sistema de transport públic sostenible, adaptat a la gent gran, fàcil, que ens permeti de viure la ruralitat d'una manera més eficient.

—**Caminar per un paisatge natural ha fet prendre consciència a molta gent de la qualitat que dona i es fa evident el valor d'aquest paisatge per al benestar i la salut de les persones, encara que això no compti en el PIB.**

—Ens hem adonat que la síndrome del dèficit de natura no era una cosa de hippies ni de *mindfulness*. Clar, això ja passava. Si cada cap de setmana hi havia una sortida massiva de l'àrea metropolitana, era perquè ja hi havia aquest dèficit. No és només una idealització de l'entorn salvatge on no hi ha una activitat entròpica. L'agricultura forma part de la relació amb la natura d'una manera harmònica, en aquest cas per alimentar-nos. Hem de prendre aquestes noves oportunitats, d'unes necessitats que teníem però de les quals no n'érem conscients, però fer-ho d'una manera menys ingènua i una mica més integrada, més conscient. I això vol dir més agricultura, més pagesia. No com una cosa d'anar a visitar, sinó com una part de la nostra realitat en la qual ens pensem, ens sentim i fem.

—El 3 i 4 d'octubre s'havia de celebrar 'Benvinguts a Pagès', que la Fundació Àlicia va impulsar. Finalment, per les circumstàncies, només serà virtual.

—Es farà un 'Benvinguts a Pagès' virtual, sí: visites i tasts virtuals. A Àlicia rebem productes del territori que cuinem per donar idees a la gent i fomentar el consum de productes de proximitat, buscant els valors que contenen. Això ho anirem fent més enllà del cap de setmana de 'Benvinguts a Pagès', perquè la idea és que ho celebrarem dos dies, però el que volem és que la gent vagi a pagès tot l'any. 'Benvinguts a Pagès' ha de ser com la diada de Sant Jordi per a la lectura. Un dia fem festa grossa, però de llibres se n'han de comprar tot l'any.

—Per acabar, parlem-nos del congrés FHG Forum (Alimentària, Hostelco, Fòrum Gastronòmic), que se celebrarà dilluns i dimarts vinents. Vós hi participeu. Què se n'espera d'aquest punt de trobada?

—M'han demanat que parli a la secció d'alimentació sobre responsabilitat social i innovació. Explicaré el que fem a Àlicia, que és el nostre ADN. Explicaré l'eina que hem desenvolupat. Som una fundació i tenim l'objectiu que la gent mengi millor, que vol dir més sa, més sostenible, més bo. Per aconseguir aquest objectiu, treballem en innovació alimentària a partir de projectes que ens encarreguen empreses i també administracions i ajudem a dissenyar millors productes. Però nosaltres només acceptem projectes que compleixin els tres factors: més sans, més sostenibles i més bons. Per valorar aquests projectes que ens arriben, hem desenvolupat un indicador que mesura la bondat dels aliments i que anomenem l'Índex Àlicia.

—Índex Àlicia?

—Hem agafat els paràmetres de bo, sa i sostenible i els hem analitzat: què vol dir sa? Suficient, segur i equilibrat. Sostenible? Ecològic, econòmic —en relació amb el productor i el consumidor— i pràctic. I bo, què vol dir? Ètic —les coses bones són ètiques—, significatiu —té a veure amb la teva cultura, tradició, idiosincràsia, intel·lectualment emocional— i estimulant. Alhora, fem unes preguntes bàsiques: què analitzem i per a qui? El pa és molt bo, però si ets celíac, no ho és gens. Nosaltres desenvolupem projectes alimentaris per a malalts de càncer, per a la gent gran... Al final, el sumatori és com un termòmetre per a aconseguir un producte millor. I això es resumeix amb la idea que els valors donen valor. Per exemple: que l'oli sigui d'un productor de les Garrigues, que tingui cura d'unes oliveres, que conformen un paisatge, que són centenàries, lligades a una forma de vida, que l'oli conté uns polifenols que són antioxidants molt potents, que a més la gent que treballa fent aquest oli té unes bones condicions de treball. Tot això dóna un valor afegit al producte. Això és el que explicaré. De fet, és el que t'he anat explicant des del principi, que no podem mirar només la petjada del carboni, que hem de mirar la història, la vida de les persones, el paisatge...

Habitar la muntanya

Enric Roncero - 11/12/2002

E. Roncero

Viure a les terres altes mai no ha estat cosa fàcil. Es viu a la muntanya perquè se li pot traure substància, un caramull de blat, de patates, de carn i de llana, de fusta. Res a veure amb el símbol de la València romana, aquell corn de l'abundància que ara descansa als confins de Mislata. No és aquesta una terra fructífera en excés. Els excessos, si de cas, són a compte de la natura: gelades tardanes, neus primerenques, eixuts estivals. Un rosari de durícies que fan que la vida mateixa siga una durícia, un anar arrapant-se a la terra, confonent-se amb la terra mateixa, acceptant el fat de les estacions que, veges per on, rima amb generacions. Generacions de masovers que s'han fos en el paisatge, que li han donat forma i sentit.

Foto: E. Roncero

El terme masover ha arribat a ser, sovint, sinònim de mitger, el pagès que treballa la terra d'un altre i que, a canvi, ha de lliurar a l'amo una part de la collita.

Parle de Penyalgosa, i de la vida als masos. A les terres més altes del País Valencià, més enllà dels pobles, l'òptim de l'ocupació humana ha estat el mas. Un mas és molt més que una casa: són els corrals i les quadres, l'era i la pallissa. Però, sobretot, la font i la bassa, la terra de conreu i el bosc.

No hi ha mas sense font. La font dóna l'aigua que omple el gamelló on abeuren els animals i la bassa que rega els horts. Uns bancals menuts, envoltant la bassa. Una horta breu, quasi una quimera d'on collir uns fruits constrenyits pels freds de primavera i les gelades de tardor. Encisams, tomaques, cebes: un esclat d'hortalisses que alegra les taules d'estiu i s'allarga, de fet conserva, fins a ben entrat l'hivern. I les fruites de tardor: pometes àcides, figues, serves o el raïm de les terres més baixes, baratat per patates per a la sembra.

El gamelló és un tronc d'arbre de dimensions generoses, buidat per dins per a formar un llarg abeurador. Una font òrfena de gamelló quasi no és una font. És un pou, que és altra forma de tindre aigua a l'abast, sovint destinada per a consum humà.

La terra d'un mas són els secans: bancals per al cereal, els llegums, el pipirigall o les patates –les creïlles d'ací dalt. El pipirigall és un farratge que prospera millor que l'alfals en aquestes terres. Les patates de muntanya –sempre per damunt dels 1.000 metres, sovint a prop dels 1.500– troben un ambient més paregut al de les terres

andines originals que no les del litoral, i resisteixen molt més el podriment si es reserven per a sembrar. Són patates estratègiques per a les terres baixes, i han tingut durant molt de temps un paper estel·lar. Com ho ha tingut el blat, i altres cereals com l'ordi o la civada, que han nodrit tantes generacions muntanyenques.

Més enllà dels secans, hi ha l'herba. L'herba és tot el tros de terra no treballada, ja siguen anuals, matoll o bosc. Les anuals, l'herba fresca, en espais més o menys oberts, és el territori de les raberes d'ovelles, de les vaques o dels bous. El bosc, ultra la pastura dels animals, és un rebost de llenya i fusta. En alguns temps, ha sigut també el proveïdor de carbó per a les terres litorals.

«A les terres més altes del País Valencià, més enllà dels pobles, l'òptim de l'ocupació humana ha estat el mas»

La casa pròpiament dita, allò que ara coneixem com un mas, és molt més un recer que un lloc on estar. No abunden les sales amples a l'interior dels habitatges. Més aïnes, la cuina és la casa: llar de foc i menjador i, si de cas, lloc on estar-se, al voltant del caliu i la claror, durant les llargues nits d'hivern.

Es cuinava amb un foc magre, consumint poca llenya, amb una olla de fang on bullien lentament un grapat de llegums, unes fulles de bleda, unes patates, una punta de cansalada o d'ossos. Una olla amb substància, com es pot ben imaginar. I la cambra principal, l'alcova, és quasi sempre una cambra contigua a la cuina, cega per a evitar les pèrdues de calor. Una finestra amb vidres, ací dalt, era un luxe i, sense vidres, més valia no obrir-ne traus al mur.

A les terres més altes del País Valencià, més enllà dels pobles, l'òptim de l'ocupació humana ha estat el mas. Un mas és molt més que una casa: són els corrals i les quadres, l'era i la pallissa. / M. Domínguez, E. Roncero

La vida, però, s'ha fet sempre fora de la casa, treballant els camps, guardant la rabera, feinejant pel bosc. Els camps consumeixen moltes hores. La preparació del bancal i la sembra del blat i els altres cereals es fa pel mes de novembre, deixant que les nevades hivernals vagin preparant el renovell de l'herba a la primavera i la sega s'enceta ben entrat l'estiu, quan les espigues granades arriben al seu punt de maduració. Després de la sega, és el temps de batre: abans de la intruducció de les grans màquines de batre, les eres s'omplien de vida, amb les cavalleries giravoltant el trill i la gent aventant la palla. Només mancava carregar el gra fins el molí i tornar al mas amb la farina nova, encendre el forn i amassar cocs i fogasses. Una celebració que donava sentit a tot un any de treball.

Parlant dels forns, cada mas en té un, i si hi ha unes quantes cases, el forn, sovint, és comunal. Forns menuts, amb una boca estreta, que consumeixen poca llenya per a calfar-los. El dia d'amassada era un dia especial: es calava foc al forn al matí, mentre anava pujant la massa a la pastera i després s'aprofitava per a coure fins a l'últim caliu, començant per les fogasses de pa i acabant amb rotllets i pastissos. I, a l'hora del dinar, es podia menjar el pa tou. L'esforç per a aconseguir la jornada era ben gran i, per això, el forn no s'encenia sinó cada cert temps i, sovint, passaven dues setmanes abans de tornar a tastar el pa tendre.

Per a coure el pa, com per a la cuina diària i el caliu de l'hivern, la llenya ha estat l'únic combustible. Durant els temps freds, i això ve a ser d'octubre a juny, la llar estava a tota hora encesa, amb un foc magre si no calia coure res, però sempre fumejant. Es pot ben imaginar la quantitat de llenya que calia per a viure i, per això, els boscs han estat una part important del mas. Al bosc es feineja preferentment a l'hivern, quan descansa la terra de llavor. A més a més de la llenya, el bosc fornava de fusta per a bastir i per a fer els mobles. Carrascars a la cintura sud de Penyagolosa, pinars o rouredes a les terres altes, els boscs eren llocs on només entrava qui anava per feina, o bé les raberes quan s'agostava l'herba dels terrenys oberts.

Guardar la rabera ha sigut durant generacions l'escola masovera. Els xiquets, així que feien els sis anys, es dedicaven a guardar. Guardaven ovelles, que volia dir que les duïen a pasturar pel tros d'herba del propi mas o als herbatges comunals. La rabera d'ovelles aporta llet i llana, però, sobretot, aporta diners. Els anyells no són per al consum propi, sinó que es dediquen a la venda de la seua carn. En una societat de subsistència i d'intercanvi, els diners corrien ben poc, per més que oferien l'única oportunitat d'estalvi als masovers. Les raberes s'estengueren pel Penyagolosa durant el temps d'esplendor del comerç de la llana, entre els segles XIV i XVII. Fou llavors quan es definí el paisatge que encara ara es pot reconèixer, des de les façanes renaixentistes d'algunes esglésies fins als assagadors que recorren tot el territori i els emprius i bovalars on pasturaven els animals.

Viure als masos

El concepte "mas" abasta una realitat molt més ampla que una casa o conjunt de cases disperses a la muntanya. El mas és la font, el gamelló, els secans, l'herba i el bosc, els camps que rodegen la unitat de vida, el forn comunal, els animals del corral, els de força i els de càrrega. I en el mas també hi ha la petita indústria: telers, serrereries, molins i batans o teuleries. Els masovers donaren forma i vida al paisatge del Penyagolosa. Una fràgil harmonia entre humans i naturalesa que ha arribat fins als nostres dies i que cal mantenir com a relació sostenible amb el medi.

D'animals, n'hi havia molts més al mas. Al corral hi havia gallines i conills, titots i ànecs. Una font directa de proteïnes, per la carn i pels ous. La distància als grans mercats feia difícil vendre'ls a ciutat, així que conills i aviram venien a enriquir, de tant en tant, la dieta muntanyenca. Els porcs eren altre món: n'era la carn quotidiana. La matança dels bacons es feia a l'hivern, i la seua flaire s'estirava llargues mesades. Es preparava la carn perquè durés, i així, a la taula, anaven desfilant embotits, cansalades, pernills i llomellos, cotnes i olletes de brou substanciós.

«Guardar la rabera ha sigut durant generacions l'escola masovera. Els xiquets, que feien els sis anys, es dedicaven a guardar»

Hi ha els animals de força: matxos, sobretot, però també bous i vaques. Per a preparar la terra dels bancals més grans, una parella de bous o de vaques mou amb lleugeresa l'aladre més pesat i avança molta feina. Els matxos s'han emprat per als bancals més menuts o més allunyats del mas i, en moltes cases, han sigut els únics animals de treball. L'herba per a la pastura d'aquests animals no sol mancar en les terres de Penyagolosa, i sempre es pot reforçar amb la palla de cereals i amb algun bancal de pipirigall, llepolia suprema per als animals de bast. Perquè els matxos són animals per a tot: tant llauen un bancal com carregen uns càntirs d'aigua des del pou fins al mas. Quan aquestes terres estaven habitades, les cavalleries acompanyant els masovers eren una imatge quotidiana. Pujant a per llenya al bosc, carregant les collites de l'horta, anant o tornant a mercar al poble. Així com els caminants d'ara hem fet un gest mecànic de carregar la motxilla a l'esquena, els masovers aparellaven el matxo sempre que havien d'eixir de casa. I els grans moviments de l'economia de muntanya, transportant mercaderies des de les terres altes fins a la plana, feien transitar, amunt i avall, traguers amb llargues rècues de cavalleries.

Dels temps en què els animals de càrrega i llavor eren els amos i senyors dels camins de muntanya, ha quedat un ample recull d'eines espars pels masos: selles, sàries, bastos, cingles, albardes, carregadors, forcats o aladres alçats en quadres i corralles o, pitjor encara, esdevenint objecte de rapinya per part de gents poc escrupoloses tocades per la dèria de decorar-se el xalet.

En la vida masovera hi havia més animals, tots aquells que no es deixaven ensinistrar. D'aquests, alguns eren odiats, com les serps, que han patit tothora una maledicció bíblica. D'altres es presentien com a competidors pel mateix espai. Si hi havia gallines, sobraven àguiles i raboses. Si hi havia ovelles, sobraven els llops. Les escopetes eliminaren els llops, quasi ho aconseguiren amb les àguiles, però no pogueren fer massa amb l'astúcia de les raboses. D'allò que ha quedat, perdius, guatlles, llebres i conills han sigut l'objecte habitual dels fusells. Ben mirat, la cacera era una activitat tradicional del mas, ritu iniciàtic per als joves, ocupació per als dies de l'hivern i complement de proteïnes per a la dieta. Ara, sense masovers ni guàrdies civils, poques armes de foc han quedat a la muntanya, despoblada fins i tot d'escopetes. I, les que venen, puguen de les ciutats bon punt s'alça la veda.

A més a més de la terra i els animals, hi havia indústria en aquestes muntanyes. Les indústries d'ací no s'assemblaven gens a la imatge moderna d'una fàbrica. N'eren menudes i discretes, però durant algun temps han sigut una de les fonts bàsiques d'arribada de diners a una economia de subsistència basada en l'intercanvi.

Són llegendaris els telers de Vistabella, d'on eixien peces d'estamena ben elaborades, i que treien bon profit a la llana de les ovelles del Maestrat. Resseguint el curs dels pocs rius de Penyagolosa, hi havia molins i batans que, en part, es transformaren en fàbriques d'electricitat. Les serrereries han abundat a prop dels boscs, i s'hi manufacturaven els troncs de pi melis, la mobla que després s'escampava a les construccions de les planes litorals. Per bastir els casalicis, calia pedres, fusta, arena, aigua i teules. Pedres, fusta, arena i aigua, de millors o de pitjors, se'n trobaven fàcilment. La calç, en canvi, calia aconseguir-la i, pertot arreu, es poden veure

encara les despulles dels antics forns de la calç, on els rocs calcaris es transmutaven, gràcies al foc, en les pedres blanquinoses que tant servien per a emblanquinar les façanes com per a fer el morter. També es poden trobar els murs mig enderrocats de velles teuleries, d'on eixien les cobertes de tant de casaliç.

Foren els masovers els qui donaren forma al paisatge que ara es pot veure: una alternança entre boscs i terres de conreu que dibuixa una quimera, una fràgil harmonia entre humans i naturalesa. / E. Roncero

Traces al paisatge

Hi ha altres activitats que han deixat la seua traça en el paisatge. Els vestigis del comerç de la neu, els grans dipòsits on es guardava la neu de l'hivern per a davallar-la durant l'estiu cap a les poblacions del litoral. O la indústria del carbó, que tant va alterar els paratges de Penyagolosa fins als anys cinquanta del segle passat. L'ús del carbó vegetal com a combustible a les fàbriques i les llars urbanes va suposar la transformació de grans extensions boscoses del nostre país en terra devastada. Es tallaven les carrasques fins a la soca per a formar la pila de la carbonera a la qual, una vegada coberta de terra, se li calava foc per aconseguir una combustió lenta que transformava la fusta en carbó. Després, el bosc havia desaparegut. Ha calgut que passara mig segle per a retrobar els carrascars esquifits de la solana del Penyagolosa, on un rogle de tanyes menuts de carrasca, rebollant de la soca tallada, comparteixen les mateixes arrels.

Fou més endavant, esgotats els carrascars, quan les fàbriques ceràmiques de l'Alcalatén i la Plana començaren a utilitzar com a combustible tota planta susceptible de ser cremada: argilagues, ginebres, brots de carrasca, branquillons de pi. Un trànsit intens de camions carregats d'allò poc que quedava a les muntanyes, uns paratges alterats que, encara ara, no s'han acabat de recuperar i que han quedat inermes davant dels incendis forestals.

«El carboneig i les estassades de llenyes baixes aportaren, si fa no fa, els darrers jornals d'aquestes terres»

A més a més, el carboneig i les estassades de llenyes baixes aportaren, si fa no fa, els darrers jornals d'aquestes terres. Això, unit a la supressió per part de les autoritats franquistes de les escoles rurals bastides durant la República, significà un incentiu a l'emigració masovera, que era, d'altra banda, ben rebuda en les fàbriques litorals, on calia mà d'obra i es pagaven bons jornals. Entre les dècades dels seixanta i setanta del passat segle, es van anar tancant la major part dels masos. Per això, parlant de Penyagolosa, confonc a posta passat i present. Ja no queden quasi masovers, i molts dels que continuen treballant les terres o la rabera, fan la vida al poble veí, on, a més a més de companyia, tenen a l'abast alguna de les comoditats que caracteritzen la vida urbana.

Mentrestant, es van repoblant de bosc els antics bancals, es perden les fonts, s'assolen murs i teulats. Tomen les raboses a ensenyorir-se de les nits, com les rapinyaires engalanen el cel. No passarà massa temps per a poder anunciar la tornada dels llops a unes terres que foren tan seues com dels humans, per més que de la seua presència només queden traces en la toponímia, en les llegendes i ben poc més. S'ha acabat un cicle en aquest país, una forma de vida que s'ha estès al llarg dels segles i que ha fet seu el territori.

Foren els masovers els qui donaren forma al paisatge que ara es pot veure: una alternança entre boscs i terres de conreu que dibuixa una quimera, una fràgil harmonia entre humans i naturalesa que ha arribat fins aquests dies. La seua bellesa reclama un esforç social per a mantenir-la. Hi ha formes de preservar aquesta relació sostenible, fins i tot sense masovers.

© Mètode 2002 - 36. Paisatges de l'oblit - Hivern 2002/03

Enric Roncero

Escriptor. El seu últim llibre és *Al voltant de Penyagolosa* (Tandem edicions).

El repoblament del Pirineu català: desig o realitat?

Antoni F. Tulla i Joan Manuel Soriano - 11/12/2002

Nucli de Farrera, a la comarca del Pallars Sobirà.

En el Pirineu català, des de la tercera meitat del segle XIX, s'ha donat un procés d'emigració progressiva. Primer, varen marxar els fills i les filles cabalers i únicament hi quedaren els hereus i les pubilles amb els seus pares i padrins (avis). Més endavant, varen començar a tancar-se algunes cases i, finalment, més de dos-cents pobles han estat abandonats. Tot ha succeït en menys de cent anys. El desenvolupament industrial i el creixement de les ciutats de les valls dels rius Llobregat i Ter així com de l'àrea metropolitana

de Barcelona ha atret milers de pirinencs al llarg dels segles XIX i XX. Al principi era una davallada distribuïda homogeniament per a tots els llogarets, pobles i viles que anava buidant les cases dels familiars sobers, però més endavant va afectar molt més els pobles i llogarets de les valls menys accessibles i allunyades de les vies de comunicació que seguien els principals rius.

COMARCA	SUPERFÍCIE (km²)	POBLACIÓ ABSOLUTA						ÍNDEX (1900=100,0)					
		1860	1900	1950	1970	1991	2001	1860	1900	1950	1970	1991	2001
Alta Ribagorça	426,8	7076	4975	5681	5116	3514	3623	142,2	100,0	114,2	102,8	70,6	72,8
Alt Urgell	1446,9	28178	19083	22134	19874	19010	19349	147,7	100,0	116,0	104,1	99,6	101,4
Baixa Cerdanya	546,4	13505	11930	11582	12465	12396	14239	113,2	100,0	97,1	104,5	103,9	119,4
Pallars Jussà	1290,0	26765	18817	20069	18074	12860	12817	142,2	100,0	106,7	96,1	68,3	68,1
Pallars Sobirà	1355,2	20430	13125	10355	7747	5418	6120	155,7	100,0	78,9	59,0	41,3	46,6
Vall d'Aran	620,5	11272	6389	6555	4174	6184	7956	176,4	100,0	102,6	65,3	96,8	124,5
ALT PIRINEU	5685,8	107226	74319	76376	67450	59382	64104	144,3	100,0	102,8	90,8	79,9	86,3
Alta Cerdanya	539,4	11278	9343	9393	11662	9520	12035	120,7	100,0	100,5	124,8	101,9	128,8
Capcir	177,0	3095	2348	1356	998	1533	1752	131,8	100,0	57,8	42,5	65,3	74,6
ALT PIRINEU CATALUNYA-NORD	716,4	14373	11691	10749	12660	11053	13787	122,9	100,0	91,9	108,3	94,5	117,9
Berguedà	1182,5	30667	27217	41933	45843	38965	38606	112,7	100,0	154,1	168,4	143,2	141,8
Garrotxa	734,2	45350	37349	40342	44001	46060	47620	121,4	100,0	108,0	117,8	123,3	127,5
Ripollès	958,7	25128	28244	32700	33851	27167	26365	89,0	100,0	115,8	119,9	96,2	93,3
Solsonès	998,6	16065	9817	12482	10734	10797	11560	163,6	100,0	127,1	109,3	110,0	117,8
RESTA MUNTANYA	3874,0	117210	102627	127457	134429	122989	124151	114,2	100,0	124,2	131,0	119,8	121,0
Principat d'Andorra	464,3	4040	5310	6176	19545	59048	66608	76,1	100,0	116,3	368,1	1112,0	1254,4

Taula 1: Les característiques de muntanya del Pirineu català. Evolució de la població absoluta entre 1860 i 2001 i índex comparatiu prenent com a base la població de l'any 1900.Fonts: Gran Enciclopèdia

CatalanaI GLÉSIAS FORT, Josep, 1960. El movimiento demográfico en Catalunya en los últimos cien años. Real Acadèmia de Ciències i Arts. Barcelona. Le Recensement general de la population, 1954, 1968, 1991 et 1999. Inse. Paris.IDESCAT, Anuari estadístic de Catalunya 1984 i 2004.

Les pautes demogràfiques del Pirineu català (figura 1), a pesar de les fronteres polítiques, tenen un comportament similar arreu. Els andorrans emigren a Barcelona o a Tolosa de Llenguadoc i els habitants de l'Alta Cerdanya i del Capcir ho fan a Barcelona, Perpinyà o París. Aquest fenomen fins i tot succeeix abans a la part de l'estat francès que a l'espanyol perquè disposa més aviat d'infraestructures modernes de comunicacions que afavoreixen l'emigració pirinenca. Podem parlar de cinc tipus de fenòmens econòmics i demogràfics que expliquen la transformació del territori en el Pirineu català durant els cent cinquanta darrers anys (taula I i figures 2 i 3):

a) La segona meitat del segle XIX és el període amb un màxim de població al Pirineu. La major part de gent viu en règim d'economia d'autosubsistència, agrària i artesana.

b) La població que es queda transforma les activitats agràries i comercialitza més la seva producció, generant indústria d'elaboració amb més valor afegit.

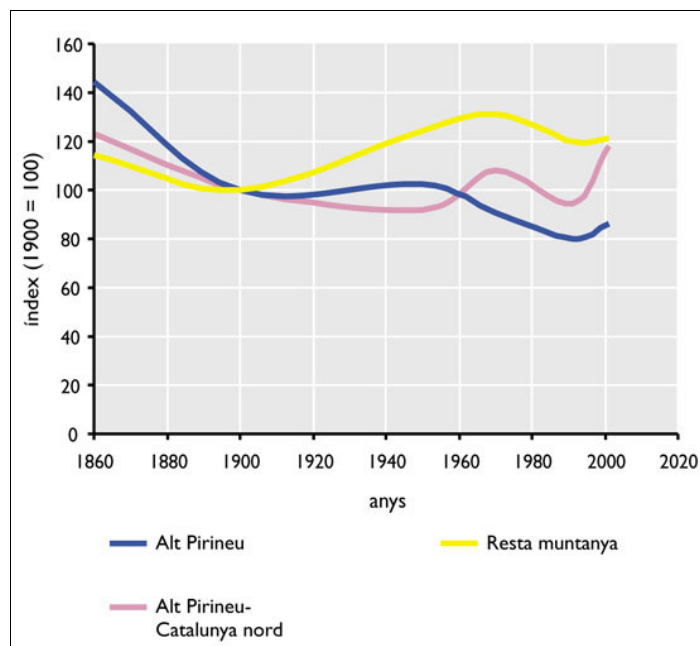
c) La industrialització en diverses formes (colònies industrials del tèxtil i la metal·lúrgia, mineria, energia elèctrica i transformació de productes agraris i forestals) facilita un creixement de la població d'algunes comarques per sobre del sostre que permeten les activitats agràries comercials.

d) La consolidació de les viles mercat com a centres funcionals i la localització preferent de la població i l'activitat econòmica al costat de les grans vies de comunicació genera molts llocs de treball en el sector serveis

e) El retorn a la muntanya des de diverses formes d'actuació: turisme, neorurals, noves localitzacions d'activitats, reorientació d'activitats tradicionals i protecció d'espais naturals permet un lleuger augment de la població, desigual en el territori, durant els darrers vint anys.

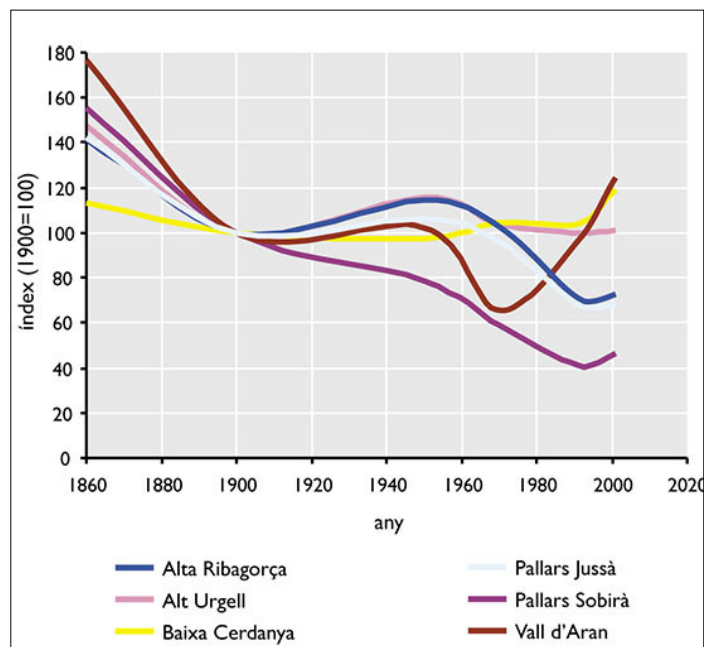

Figura 1: Gràfic de localització de les comarques de l'àmbit d'estudi: en groc les comarques de l'Alt Pirineu; en verd, la resta de les comarques de muntanya. Manca la localització de les comarques de Catalunya nord i Andorra, que es troben, respectivament, al nord del Ripollès i al nord de l'Alt Urgell.

Actualment, en àrees amb molta mobilitat de població, pendular o estacional, es parla més dels habitants/dia que de la població censada. En algunes comarques del Pirineu com l'Alt Urgell si la població censada l'any 1991 era de 19.010 h., la mitjana habitants/dia era de 23.028, que en els dies laborables baixava a 21.825 i en els festius pujava a 26.005. Es tracta d'un fet molt més accentuat en comarques com la Vall d'Aran, on les xifres eren de 6.184, 20.689, 17.858 i 27.700 h. respectivament, o a la Baixa Cerdanya amb xifres de 12.396, 24.772, 21.317 i 33.329 h., respectivament. Aquest fenomen, entre d'altres, permet parlar justificadament del "re poblament del Pirineu català", ja que aquest increment de la població/temps es cada cop més evident.

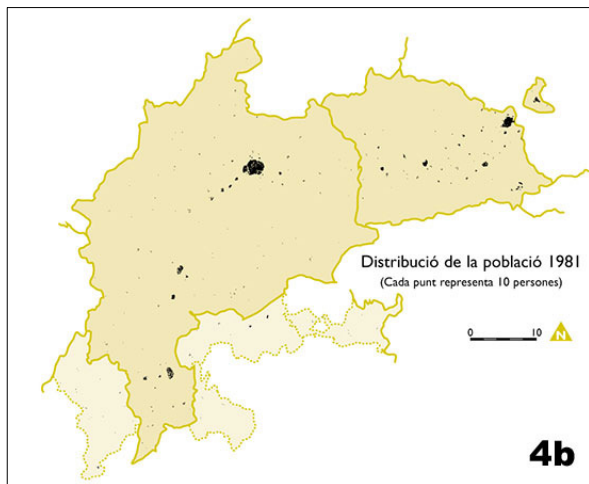
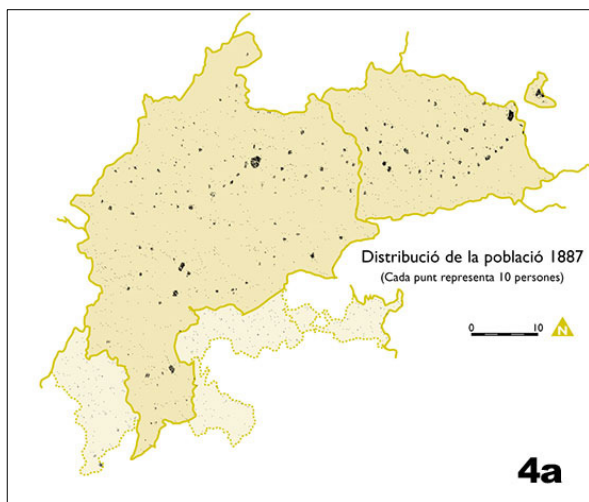
Figura 2: Evolució de la població a les comarques de l'Alt Pirineu (1860-2001), a partir de les dades de la taula I.

La industrialització d'una part del Pirineu català ha constituït un fenomen de gran importància que ha permès una ocupació més intensa del territori, com en el Berguedà, la Garrotxa o el Ripollès (taula I), però aquestes comarques són les que han sofert més a partir de la crisi econòmica de l'any 1975. Tanmateix, la reconversió del sector serveis i d'altres branques de la indústria ha permès un cert redreçament de la població, encara que amb una estructura econòmica molt més diversificada i en base a xarxes formals i informals entre aquestes empreses i la societat civil.

Figura 3: Evolució comparativa entre els tres àmbits analitzats (exclosa Andorra), a partir de les dades de la taula I.

El nou model territorial, tal com podem veure en les figures 4a i 4b, comparant els anys 1887 i 1981 per a les comarques de l'Alt Urgell i la Baixa Cerdanya, mostra la consolidació d'una estructura d'assentaments on les grans viles mercat i els pobles al llarg dels principals rius i vies de comunicació són l'element bàsic i més nombrosos en detriment dels petits pobles i la població dispersa. El fenomen més important, però, és el retorn de la població a molts pobles i ciutats de les comarques de muntanya. A primer cop d'ull, es pot veure a la taula I que, d'acord amb l'índex 1900=100 quasi totes les comarques mostren una recuperació en el cens de 2001 en relació al de l'any 1991 (figura 2).

Figures 4a i 4b: Distribució de la població a la Cerdanya i l'Alt Urgell per als anys 1887 i 1981 respectivament.

No hi ha, però, un comportament homogeni en tot el territori tal com ha succeït en la transformació de l'activitat agrària. Les explotacions agràries més comercials s'han beneficiat de la fertilitat dels sòls del fons de les valls, la possibilitat de regadiu. L'increment de les activitats turístiques ha significat una expansió de les segones residències així com dels centres d'esquí, tant alpins com nòrdics, hotels i altres formes d'oci. Aquesta activitat ha comportat un fort creixement del sector de la construcció en les comarques de muntanya. En Josep Oliver (Caixa de Catalunya, 1995) ens diu que en el PIB de 1994 per al conjunt de Catalunya representava un 7,3%, mentre que en les comarques de muntanya oscil·lava entre el 17,8% de la Cerdanya o el 17% de la Vall d'Aran i el 12,9% de l'Alt Urgell; però en les de vella industrialització era únicament entre un 6,3% del Ripollès i el 9,6% del Berguedà, molt semblant a la mitjana de Catalunya.

Amb tot, el més remarcable en el Pirineu català és el procés, iniciat tímidament fa quasi 25 anys, de recuperació qualitativa d'activitats: tant des del fenomen denominat "neorural", com l'artesanía o les activitats agrícoles i ramaderes relacionades amb formes de producció més ecològiques, com en les activitats més industrialitzades. En part, és el resultat de moviments ideològics, però també d'una redistribució gradual de la població en el territori i, molt especialment, en les àrees amb més atracció del medi com pot ésser el Pirineu. El turisme rural més lligat a la natura i com a complement de l'activitat agrària, també ha estat determinant, ja que en l'actualitat hi ha més de 170 cases rurals al Pirineu català. Les formes de repoblació del territori de muntanya són molt variades i tenen en comú que mai és una única alternativa, sinó la conjunció de diverses activitats i processos. En aquest sentit, ens sembla d'interès plantejar tres experiències tipificades que, tot i això, no són les úniques, ja que podríem parlar de casos similars en mig centenar de llocs en el Pirineu català.

Ossera

El poble d'Ossera, en el municipi de la Vansa-Fórnsols, que, juntament amb el de Josa-Tuixent i el poble de Montan de Tost, constitueix una vall d'entitat pròpia, tenia 107 habitants l'any 1950 i tota la vall del riu la Vansa, 1.096 h. per a una extensió de 190,6 km². L'any 1981, a Ossera únicament hi havia 18 persones, i al conjunt de la vall, 360 h. La població de la vall havia disminuït a una tercera part, però la d'Ossera a menys d'una cinquena part. En canvi, a la comarca de l'Alt Urgell únicament s'havia reduït un 12%. El cas d'Ossera seria, per tant, el d'un poble a tancar. A principis de la dècada de 1980-89 hi ha un grup de persones de diversa procedència urbana, "neorurals", que decideixen establir-se al poble. Alguns d'ells tenen criatures i pretenen desenvolupar activitats artesanals. La població autòctona, de 18 persones i de certa edat, preparava ja el seu trasllat a la Seu d'Urgell, però varen fer un replantejament veient que en el poble hi tornava a viure gent jove, es tornava a organitzar la festa major i, si era necessari, hi hauria algú que podia portar-los amb cotxe els 60 km fins a l'hospital. L'any 1991 hi viuen 31 persones a Ossera i 35 el 2001.

«Ossera, Farrera de Pallars i Bor són tres experiències tipificades on s'ha aconseguit evitar el despoblament»

Aquest augment de la població és molt important, més pel canvi qualitatiu que per la quantitat. En una àrea de muntanya, l'establiment permanent de població en edat productiva i amb criatures té un efecte multiplicador, com és la permanència de l'escola i la dinàmica productiva i comercial. Les activitats dels "neorurals" han permès un creixement petit però sostingut. De les diverses experiències, cal destacar el formatge artesà de cabra, amb més de vint anys de producció amb un alt reconeixement a tot Catalunya, recollida i comercialització d'herbes medicinals, artesanía de mobles de fusta i pedra, agricultura i forn de pa amb cereals biològics, així com el complement que representa de fer de monitors a les estacions d'esquí de fons a l'hivern —n'hi ha quatre a distàncies entre els 15 i els 75 km—, o fent el transport de nens i nenes de tota la vall a l'escola de Tuixent.

Farrera de Pallars

En el cas del poble de Farrera de Pallars, en una àrea d'alta muntanya de la comarca del Pallars Sobirà, la població del municipi va tenir un màxim de més de 600 habitants l'any 1860, amb una disminució semblant a la de la comarca fins l'any 1950, 335 h., i l'any 1981 amb 72 h. L'any 1996 ja eren 81 h. i el 2001 augmenta quasi a un centenar d'habitants (IDESCAT, 2002). El municipi de Farrera de Pallars està situat en la part superior de la coma de Burg i inclou set pobles i llogarets, encara que nosaltres ens centrarem en el poble de Farrera. Aquest, que estava a punt de despoblar-se l'any 1980, quan només hi havia quatre cases obertes, va rebre un "neorural" irlandès que va instal·lar-s'hi. Després varen venir altres neorurals, però el que marca la diferència és la creació del Centre d'Art i Natura, com a fundació amb subvencions europees i autonòmiques. En el poble s'hi han instal·lat sis grups de neorurals, unes 20 persones, i hi ha una sola casa oberta dels habitants originaris.

El Centre d'Art i Natura de Farrera de Pallars (CAN) gestiona un conjunt de cases deshabitades per a allotjament i tallers. Té dos objectius bàsics: acollir artistes de tot tipus que reben beques europees o autonòmiques per fer-hi estades de tres mesos, i acollir acadèmics que fan recerca o grups d'estudiants fent treball de camp en el marc d'un conveni entre l'Ajuntament de Farrera de Pallars i la Universitat Autònoma de Barcelona. Cada artista deixa una de les seves obres (pintura, fotografia, partitura, etc.) i la universitat deixa en dipòsit material científic i mobiliari per afavorir les prestacions del centre. Recentment, el primer neorural ha decidit promoure una residència d'acollida complementària a la del CAN, sense relacionar-se amb artistes o acadèmics necessàriament.

Un altre exemple: Bor

En el cas del poble de Bor, en el municipi de Bellver, la situació de partida és molt diferent, ja que la comarca de la Cerdanya ha tingut un creixement turístic espectacular i la població ha augmentat en relació als establiments hotelers, de restauració i comerç, així com la construcció i les activitats d'oci, tant d'hivern com d'estiu. La població ha augmentat un 17% en els darrers vint anys, més o menys com al conjunt de la comarca, trencant un procés de davallada del període 1950-80. El que cal destacar, però, és el redreçament de l'activitat agrària en una zona, a una hora i mitja de l'àrea metropolitana de Barcelona a través del túnel del Cadí, on la pressió sobre l'ús del sòl es impressionant. En els darrers 15-20 anys s'han desenvolupat diverses experiències que, globalment, han potenciat la diversificació productiva enfront d'una excessiva especialització turística.

Explotació ramadera de cabres al poble d'Ossera (comarca de l'Alt Urgell), creada i gestionada per població neorural.

De les diverses experiències en voldríem destacar tres: l'elaboració artesana de derivats de la llet de vaca, la recollida, elaboració i comercialització d'herbes, confitures, bolets i altres productes del camp que poden trobar-se a les properes viles mercat (Bellver, la Seu, Puigcerdà) i també a Barcelona, i una experiència més general de reducció de costos en la producció de llet de vaca. El formatge artesà l'elabora una família pagesa i, tal com succeïa amb el formatge a Ossera, no pot satisfer tota la demanda i el problema és com augmentar la producció sense deixar de ser artesans familiars. El grup d'herbes i altres productes del camp també és una estructura familiar de germans, parelles, algun fill i dos assalariats. Combinen l'activitat amb un restaurant local i un servei de guies de natura.

Aquests tres pobles són una mostra qualitativa del que succeeix en molts d'altres indrets del Pirineu. A banda de les tendències generals del turisme en totes les seves formes hi ha possibilitats de repoblament i de mantenir uns llindars de població en pobles més allunyats de les viles mercat i de les principals vies de comunicació. Aquesta és l'única garantia per fer sostenible les àrees de muntanya del Pirineu. El paisatge d'aquests pobles permet combinar la recuperació de part dels camps i prats així com de l'hàbitat i els camins sempre que s'introdueixin noves activitats innovadores que atreguin nova població o ajudin a mantenir la que ja hi és. Cal un mínim de població, encara que l'objectiu no és arribar a nivells de poblament de principis de segle. Aquest mínim ha d'ésser operatiu, i és difícil delimitar-lo, encara que sí que ha de ser possible generar sinergies entre la població del lloc i la vall a què pertany. Ha de poder desenvolupar-se una pluriactivitat, així com noves experiències, tal com succeeix en l'exemple dels tres pobles explicats. Molt especialment ha d'assegurar-se els serveis bàsics per a la població de la vall on s'insereixen aquests llocs.

REFERÈNCIES

- Ganyet, R. i A.F. Tulla [coordinadors], 1993. MAB-6 Alt Pirineu. Urgellet-Baridà. Síntesis del Programa. MOPT, Madrid.
- IDESCAT, 2002. Cens de la població de 2001. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- López Palomeque, F., Felip Fillat, R. A., Tulla Pujol, A. F. i J. M. Soriano López, 1996. Revitalització de pobles deshabitats del Pirineu. Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- Nel·lo, O. [coordinador], 1999. Quin futur per al Pirineu? Bases per al Pla estratègic de l'Alt Pirineu. Institut d'Estudis Metropolitans. Barcelona.
- Tulla, A.F., 1984. "L'avantatge comparatiu en àrees rurals de muntanya". Recerques-16. Curial. Barcelona.
- Tulla, A.F., 1993. Procés de transformació agrària en àrees de muntanya. Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona.
- Tulla, A.F.: "La Cerdanya: dues realitats en un únic espai". In Domingo, J. i L. Mallart [eds.], 1997: A l'entorn de la frontera. Oikos-Tau Vilassar de Mar.

© Mètode 2002 - 36. Paisatges de l'oblit - Hivern 2002/03

Antoni F. Tulla

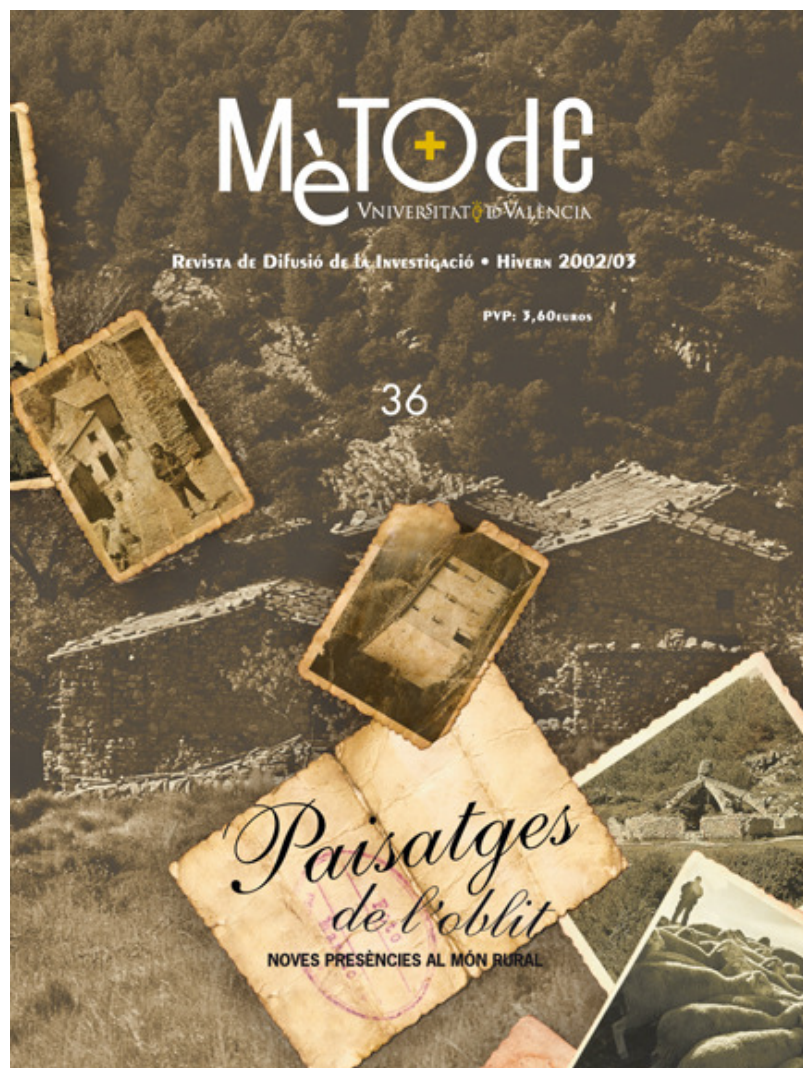
Professor de Geografia Humana, Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Joan Manuel Soriano

Profesor de Geografia Física, Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Editorial núm. 36

Martí Domínguez - 11/12/2002

Les parets seques de Cadaqués produeixen una fascinació estranya, una sorpresa creixent. Cadaqués és rodejat d'un paisatge absolutament artificial, d'un immens jardí de pedres. [...] La solidesa d'aquestes construccions és perfecta, a prova de pluges i tramuntanes, de mestrals i equinoccis. El treball d'entrellat d'aquests murs forma una madeixa d'una traça tan infantil i alhora tan complexa i pacient que jo sospito que, per a portar-lo a cap, es necessita tenir l'esperit immers en una certa voluptuositat benedictina, acurada i lenta, sentir en el tacte i en tots els sentits la sensibilitat de les pedres i un gran amor a la vida solitària i vetejada dels barrancs i les penyes. En aquesta obra anònima, obscura, pacient, Cadaqués hi ha deixat els ossos dels segles.

Josep Pla, Cadaqués, 1947.

“Cadaqués hi ha deixat els ossos dels segles”, escrivia Josep Pla per referir-se a aquell paisatge rural, de bancals i trencacolls inversemblants. Però no sols Cadaqués. Quasi podríem dir que tota la muntanya mediterrània manifesta aquesta epopeia popular, aquesta aferrissada lluita contra la geologia, contra els indòmits elements de la climatologia. Són esborronadors els esforços arrauxats de generacions i generacions per conrear un bocí de terra, o per canalitzar un rierol fins a les rodes d'un molí. Obres que han durat anys i panys, i que ara es van solsint a poc a poc, enmig de la indiferència general. La poca –per no dir nul·la– atenció que la nostra administració dedica a conservar aquest paisatge de muntanya, aquesta íntima coevolució entre l'home i la natura, és veritablement lamentable. Els masos es van assolant, els molins ja no duen aigua, els bancals se solseixen, la ramaderia es

converteix en un ofici de pastors enquimerats. En aquest número de Mètode, coordinat per Agustí Hernández i Joan Mateu, hem volgut deixar testimoni d'aquest estat actual de les coses, així com proposar possibles solucions, possibles aprofitaments, d'aquest monument que caracteritza les nostres muntanyes. És retre un homenatge a tots aquells masovers, a tots aquells treballadors que es varen deixar els ossos durant generacions en una batalla desigual i salvatge entre la natura i les il·lusions humanes.

Martí Domínguez. Director de Mètode.

No són els jardins de la ciutat

CARME VINYOLES CASAS - 22/10/2020

Quan les coses venen maldades tothom mira a pagès, deien els pares i avis que van conèixer la fam de la postguerra, temps en què els nens de la vila anaven a jugar –i a berenar– a les masies. Actualment amb la Covid-19 i les conseqüències que comporta en el dia a dia i en les perspectives de futur (incertes) es torna a valorar tenir les provisions a prop, s'està despertant l'interès per deixar les grans ciutats tancades i habitar nuclis petits, oberts i envoltats de saludable natura, la qual cosa constitueix una oportunitat per frenar el des poblament. Sorgeixen interessants iniciatives per a facilitar-ho (en el compte @repoblem es posa en contacte “persones amb ganes d'omplir de vida els pobles i pobles amb ganes d'omplir-se de gent”), però és evident que darrere el model alternatiu que aquesta tendència representa s'han d'implementar polítiques de millora de les comunicacions i dels serveis, així com els adequats canvis urbanístics o avantatges fiscals per als nous emprenedors per fer atractiva i econòmicament viable l'aposta per la ruralitat. Des del 2008 que l'Associació de Micropobles de Catalunya ho reclama amb veu pròpia i força creixent: hi estan inscrits 174 dels 320 nuclis de menys de 500 habitants (l'1,2% de la població i el 35% del territori). Busquen veïns per no desaparèixer i necessiten, en paraules del president, Mario Urrea, alcalde de Torrebesses (Segrià), que els deixin de veure com els jardins de les grans ciutats que ho tenen tot a punt per a les visites i es reconegui el seu paper per a reequilibrar el país.

L'Observatori del Món Rural constata una desacceleració del despoblament rural

L'estudi avisa que la població segueix envellint

11 Desembre, 2019

Pla general del municipi de la Seu d'Urgell vist des d'Alàs i Cerc. Imatge del 3 de setembre de 2019.

L'Observatori del Món Rural promogut per la Fundació Món Rural ha constatat que al llarg d'aquest any s'ha continuat desaccelerant el despoblament rural en relació al 2018, tant en termes de la variació de la població com el nombre de municipis amb pèrdua demogràfica. Aquest fenomen segueix així la tendència iniciada fa uns anys, també entre les localitats per sota el mig miler

d'habitants. Concretament, el món rural ha passat d'una regressió de 2.389 habitants el 2017 a una disminució de 72 persones el 2018, mentre que el nombre de municipis que van perdre habitants es va situar en els 293 davant els 342 del 2017. D'altra banda, l'estudi també avisa de l'envelliment de la població, tant en els entorns urbà com rural, tot i que en aquest segon àmbit el fenomen és més acusat, ja que per exemple el 20% del total de la població té més de 85 anys.

Altres conclusions de l'Observatori són, per exemple, la millora dels indicadors econòmics, tant en el món rural com en l'urbà. Es generen més empreses, malgrat una lleu desacceleració fora de la ciutat; augmenta el nombre d'afiliats a la seguretat i es redueix l'atur. Concretament, en l'àmbit rural se situa en el 8,4%, dos punts per sota de les zones urbanes (10,4%). A més, les dades turístiques també són positiva després del creixement en més de 2.000 places turístiques respecte el 2018.

Quant a l'activitat agrària, es detecta una reducció del nombre de joves incorporats al sector agrari durant el període 2017/18, mentre que pel que fa al nombre d'indústries agroalimentàries n'hi ha 18 més en l'àmbit rural mentre que l'urbà en perd 47. En total, Catalunya ha perdut d'un any a l'altre 819 indústries, 369 al món rural i 450 a les zones urbanes. També hi ha una reducció del nombre de joves incorporats al sector agrari entre 2017 i 2018, mentre que les dades de l'agricultura ecològica mostren un ascens de 10.000 hectàrees de territori.

Altres dades que mostra l'Observatori és que s'han reduït en dues les poblacions sense escola ni llar d'infants, tot i que encara continuen sent negatives; la baixa valoració que recull el transport públic entre els veïns dels entorns urbans i l'escassa oferta de fibra òptica als domicilis rurals, fet que "continua fent evident l'escletxa digital entre el món urbà i rural", segons l'observatori. Pel que fa el preu del lloguer d'habitatge, s'observa un increment en els àmbits rural i urbà, amb imports mitjans de 399 euros al mes davant els 642 mensuals, respectivament.

Hem confeccionat aquest document, amb el títol "Retorn al món rural?", amb un article i una entrevista publicades a Vilaweb, un article d'opinió d'El Punt Avui, que tracten el trasllat de població de les ciutats als pobles després de la pandèmia iniciada el març d'enguany.

Ho hem completat amb un informe de l'Observatori del Món Rural de l'any 2019 i dos articles i l'editorial de la revista Mètode de l'hivern del 2002. Tracten el tema de les tendències de despoblament i repoblament de zones com el Pirineu i el Maestrat abans de l'emergència sanitària provocada pel COVID-19.